

„És kicsoda a zsidók atyja? Hát az ördög” Konstantinápolyi Leontiosz presbiter és a zsidók

(Bevezetés Leontiosz *A szent Húsvétről* szóló beszédéhez)

Vattamány Gyula

A hagyomány már régóta tud egy Leontiosz nevű konstantinápolyi presbiteréről, akinek a történetiségét egyesek még az 1970-es években is vitatták. Igaz, csak azon az alapon, hogy ugyan a neki tulajdonított műveket egyetlen szerző írhatta, ám ez a szerző, még ha Leontiosz volt is a neve, nem valószínű, hogy konstantinápolyi presbiter lett volna.¹

Ezzel szemben a Cornelis Datema – Pauline Allen szerzőpáros meggyőzően érvel amellett, hogy nincs ok kételkedni abban, hogy Leontiosz presbiter Konstantinápolyban élt, sőt a neve alatt fennmaradt homíliák néhány közvetett bizonyítékkal is szolgálnak ennek alátámasztására.² Ugyanakkor az is valószínűnek látszik – a Datema–Allen páros által felvázolt párhuzamok alapján, melyek Leontiosz homíliáinak tematikája és a 6. század közepén alkalmazott liturgikus év között mutatnak szoros kapcsolatot –, hogy Leontiosz fennmaradt beszédei valamikor az 550-es években hangozhattak el.

Alighanem legalább tizennégy beszéd tulajdonítható Leontiosznak, melyek kritikai kiadását a fent említett szerzőpáros készítette el. E beszédek feltételezhető keletkezési ideje, valamint egyes részleteik elő- és utóélete arra enged következtetni, hogy Leontiosz független és eredeti szónok volt, aki valóban felhasználta prédikációiban néhány hagyományos témát, ám később őt is gyakran idézték.³ Számos, csak nála megtalálható szóösszetételt alkalmaz, sőt, szóalkotó leleményessége is említésre méltó (több tucat *hapax legomenon* lelhető fel műveiben), az anaphora, az asszonánc és az antitheszisz mestere (és több más költői, retorikai eszközt is meg lehetne még említeni) – de sajnos, úgy látszik, tehetségét sok esetben éppen a zsidók rovására kamatoztatta.

Homíliái inkább a népszerű teológiai irodalom kategóriájába sorolhatók, nem jellemzi őket különösebb teológiai mélység. Ezzel együtt egész bizonyosan gondosan megszerkesztett munkák, rögtönzésnek nem sok nyomát találni bennük. A legnagyobb gondot arra fordította a szerző, hogy a liturgikus bibliai olvasmányokat azok dramatikus újramondásával hozza közelebb a hallgatóihoz. A dramatikus szerkesztés, az antitheszisszel együtt, elsősorban mondanivalójának leegyszerűsítésére szolgált: hol bibliai szereplőkkel mondat monológot, esetenként két szereplő párbeszédét vázolja fel, hol pedig egy elképzelt (a legtöbb esetben a „zsidó” vagy a „zsidók”) vitapartnerrel bocsátkozik vitába ő maga. A dramatikus beszéd műfaji kellékei (vagyis az ellenkező álláspontot elfoglaló felek) és az antitheszisz gondolati alakzata (mint például ezek a sorok: „[ö]rvendjünk és vigadjunk ezen a

napo[n...] / *ne zsidó módon ugrándozva, / hanem apostolian örvendezve...*”) tehát valamiféle kétpólusú világot rajzolnak az olvasó elé, melyben a „jó” élesen elválik a „rossztól”, és mindkét kategória magától értetődően hozzárendelhető egy-egy figurához – vagyis a „jó” és a „rossz” kétszeresen is „megfoghatóvá” válik. (Hadd jegyezzem meg zárójelben, hogy ez a tulajdonság nyilván nem idegen a népszerű nyilvános beszédétől egyetlen korszakban sem.) A szerző sok esetben teológiai evidenciákat ismételtet (vagy legalábbis olyasfajta gondolatokat ismételt el, melyek a saját korában teológiai evidenciának számítottak), de úgy, hogy azokat tetszetős vagy esetleg újszerű beszéd- vagy retorikai alakzatok kereteibe foglalja.

Valószínűleg éppen az imént említett kétosztatú világlátásból adódik az is, hogy Leontiosz homíliáiban két fő téma különíthető el: az egyik a krisztológia (igaz, mint fentebb már írtam, Leontiosz nem bocsátkozik kényes, nagyobb szellemi erőfeszítést igénylő fejtegetésekbe, sokkal inkább Krisztus életének egy-egy eseményét kommentálja hagyományos trinitárius nézőpontból), a másik pedig a satanológia. Mivel pedig Leontiosz krisztológiája sem nem új, sem különösebben érdekes (legalábbis jelenlegi témánk szempontjából nem az), ezért inkább Leontiosz satanológiáját, valamint azt a kapcsolatot tekintjük át vázlatosan, mely szerinte fennáll a Sátán és a zsidók között.

Leontiosz szerint Isten és a Gonosz között nincs semmiféle közvetlen kapcsolat a Gonosz bukása óta, akit azelőtt angyalnak neveztek (mivel természetére nézve angyal volt), ám attól fogva – szándékai alapján – csak „vádlnak” hívnak (*Hom. IV.129–132*).⁴ Éppen ezért Jób könyvének prológusában nem Isten és a Sátán párbeszédét olvashatjuk, hanem csak a Sátán gondolataiba nyerhetünk betekintést a Szent Lélek által (*Hom. IV.69–83*). Leontiosz „csúfnak” (*aproszóposz*), „szentségtelen”-nek, „csalónak”, „hitetlenség”, „bálványimádó”-nak nevezi az ördögöt, aki a pusztában lakik (IV.42; 287–288; VIII.176), rongyokba öltözött (IV.140; VIII.186), és természetesen mindig Krisztus ellenfele. Lázár feltámasztásakor az ördög nyugtalanná válik, mert attól tart, hogy a dolog nem ér véget Lázárnál: ezért arra ösztökéli a zsidókat, hogy feszítsék keresztre Krisztust. Krisztus feltámadása napján azonban az ördög megfosztatik összes rabjától (VIII.190), akik egykor ugyancsak az ördög gyermekei voltak (IX.31). Az ördög az eretnekek felbujtója, ő az, aki az eretnokség magját elhinti (pl. II.301–302): eretnekek közül pedig legfőképpen hármat említ maga szerző, név szerint Areioszt (VIII.269–270; 270–271),

valamint a szabbatiánusokat (Szabbatiosz követőit) és Marathónioszt (Aubineau szerint ezek a nevek szoros kapcsolatban állnak Konstantinápolylyal).⁵ Vagyis a Sátán – a keresztény hagyományt követve – Leontiosznál is a tökéletes „outsider”-séget megtestesítő figura, éppen ezért retorikus „értékét”, identitásteremtő erejét aligha lehetne túlbecsülni.

Sajnálatos tény, hogy a legszorosabb és a legtartósabb kapcsolatot a zsidók és a Sátán között rajzolja meg Leontiosz. Nála a zsidók mindenekelőtt a gonosz iránt tanúsítanak különös vonzódást: szerinte mágikus praktikákat űznek (*mangano-daimonesz; petaloraptai: X.102*), sőt, démonok barátainak (*philodaimonesz: X.97*) és – Jn 8,44 alapján – az ördög gyermekeinek (VIII.152–161; 168; X.86) is nevezi őket, és az ördög is mint az ő cinkosaira tekint rájuk (*szündromoi: III.288; VI.25*). Ugyanakkor egy régi toposzt is újrászínez: egy helyen – véleményem szerint Aranyszájú Szent Jánost követve⁶ – a zsidó páskát kárhoztatja, mégpedig a következőképpen: „Ó, szennyes páska, ó, vérivást kedvelő zsinagoga! Helyesen szólította Salamon sok idővel ezelőtt a zsidók zsinagógáját »piócá«-nak.⁷ Miért is? Mert az is mások vérét szívja.”⁸

Ez utóbbi idézet és az a tény, hogy Leontiosz aránytalanul és látszólag indokolatlanul nagy szerepet juttat a zsidóknak vagy éppen a velük szembeni polémiának beszédeiben, felveti azt a gyanút, hogy Leontiosz olyan „judaizáló” csoportok miatt érezhetett készletetést a folytonos zsidóellenes polémiára és a zsidó „outsider”-ség túlhangsúlyozására, melyek zsidó szokásokat követtek, és ezzel az önnön folytonos affirmációjára törekvő keresztény ortodoxia identitását kérdőjelezték meg. Jó példát jelentenek erre a konstantinápolyi Szabbatiosz, a 4. század végén felszentelt novatianus püspök követői, akik a zsidókkal egy időben és velük egyező módon ünnepelték a

húsvétot, vagyis a páskát (lásd pl. Szódzomenosz: *Historia Ecclesiastica* 7.18). De a legegyszerűsebb bizonyítékot pseudo-Kaiszarosz *Erotapokriszeisz*⁹ szolgáltatja arra, hogy a 6. század közepének konstantinápolyi szellemi elitjét folyamatosan frusztrálta a kor judaizálóinak jelenléte és gondolatvilága. Ez a szerző ugyanis, akit a mai kutatás Justinianus császár egyik udvari teológusával azonosít, azokkal vitázik a fent említett, fontos apologetikus művében (melynek gondolatai készítették elő Justinianus zsidókat érintő törvényeit), akik úgy tartják, hogy „a zsidók városa [ti. Jeruzsálem] újra felépül, és a Templom helyreállítatik, valamint hogy újra visszanyerik törvény szerinti ünnepeiket.”¹⁰ Ráadásul megtudjuk tőle, hogy a keresztények „nagy része” (*polümerosz*) ezen a véleményen volt. A szerző továbbá azokkal sem ért egyet, akik a Róma 11,25 alapján úgy vélik, hogy Izrael az idők végén „újra felvétetik”, vagyis üdvözülni. Szerinte ugyanis az „Izrael” név ehelyütt nem a zsidóságra utal, hanem az Egyházra: a zsidó Izrael sorsa pseudo-Kaiszarosz szerint az isteni üdvterv számára immáron indifferens.¹¹ Pseudo-Kaiszarosz esetében is meg kell jegyeznünk, hogy ő is aránytalanul nagy szerepet juttat művében a zsidóellenes polémiának.

Úgy vélem tehát, hogy a zsidók és a Gonosz folytonos összekapcsolása Leontiosznál – akárcsak korábban Aranyszájú Szent Jánosnál – legalábbis részben éppen arra az önde-finíciós kényszerre vezethető vissza, mely a „határátlépőnek” látott csoportok (amilyenek a judaizáló keresztények is voltak) jelenléte miatt nehezedett Leontioszra. Sajnos, Leontiosz is jó példa arra, hogy a „hivatalos” egyház – a judaizálókkal ellentétben – továbbra sem a páli program megvalósításán, vagyis a „két nemzetség” közötti „válaszfal lebontásán” (lásd Ef 2,14), hanem annak minél magasabbra építésén fáradozott.

Jegyzetek

A tanulmány megírását a Wesley Kiadó Kht. támogatta.

- 1 Lásd M. Sachot: *L'homélie pseudo-chrysostomienne sur la Transfiguration CPG 4724, BHG 1975. Contextes liturgiques, Restitution à Léonce, prêtre de Constantinople, Edition critique et commentée, Traduction et études connexes (Publications Universitaires Européennes, Série XXIII, Théologie, vol. 151), Frankfurt am Main–Bern, 1981.*
- 2 Cornelis Datema és Pauline Allen (szerk.), *Leontii Presbyteri Constantinopolitani Homiliae*, Brepols – Turnhout, Leuven University Press, 1987.
- 3 Leontiosz eredetiségével kapcsolatban Datema–Allen fentebb említett munkáján kívül lásd még uőket, „Leontius, Presbyter of Constantinople – a Compiler?": *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 29 (1980) 18–20. Valamint Datema, „When did Leontius, Presbyter of Constantinople, Preach?": *Vigiliae Christianae* 35 (1981) 346–351.
- 4 Az adott szakaszokra a Datema–Allen szerzőpáros által kiadott kötet számozása alapján utalok. (Lásd uőket: *Leontii...*) A Sátánról szóló összefoglalóban is őket követem (lásd uőket, *Leontii...*, 53–54.)
- 5 Michel Aubineau, *Hésychius de Jérusalem, Basile de Séleucie, Jean de Véryte, Pseudo-Chrysostome, Léonce de Constantinople, Homélie Pascales (cinq homélie inédites)*, Sources Chrétiennes 187, Paris, 1972, 348–351.

- 6 Aranyszájú Szent János a zsidók „paskaböjt”-jét kárhoztatja, melyet Isten utál, többek között azért, mert akkor „mészárolták le” az Urat. (*Adv. Jud. Hom. 1.2.6.* Magyarul: Aranyszájú Szent János, *Beszédek a zsidók ellen*, ford. Vattamány Gyula, Bp., Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2005.)

- 7 Utalás a Péld 30,15-re. Természetesen a bibliai szövegnek semmi köze a zsinagógához.

- 8 A Leontioszéhoz nagyon hasonló metaforikát alkalmaz egy feltehetően ugyancsak 6. századi pseudo-khrüszosztomoszi mű is (*In triduanam resurrectionem domini*, PG 50.823): *haimoborosz*, vagyis „vérszívó” és *phonódész*, vagyis „vérszomjas” zsidókról beszél a „krisztusgyilkosság” kontextusában.

- 9 Rudolf Riedinger (szerk.), *Pseudo-Kaisarios: Die Erotapokrisis (Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte)*, Berlin, Akademie Verlag, 1989.

- 10 Bizonytalán állítható, hogy ezen a véleményen pogány judaizálók voltak, mivel – egyebek között – Aranyszájú Szent János, Jeromos és Nagy Szent Vazul is ugyanezt a véleményt tulajdonítja e mozgalom képviselőinek. Róluk bővebben lásd: Robert Wilken, *John Chrysostom and the Jews. Rhetoric and Reality in the 4th Century*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1983, 66–94.

- 11 A judaizmus helyreállításával kapcsolatos nézeteket a 218. kérdésben, míg a Róma 11,25 értelmezéseit a 217. kérdésben sorolja fel.

Szent atyánk, Konstantinápolyi Leontiosz presbiter [beszéde] *A szent Húsvétról*

Az úri feltámadás összes jele a testi bőségben és a lelki megváltásban [látható]:
megszűnt az ármány,
kiűzetett az öldöklés,
eltaszított a csatározás,
megtapostatott az ellenségeskedés,
véget ért a háborúskodás,
a békességet tisztelik,
a kedvesség gyarapodik,
a szeretet ismerete terjed,
ami el volt választva, az egyesül,
a kimondott szó pedig beteljesül: „Íme, mily jó és mily gyönyörűséges, amikor együtt
lakoznak az atyafiak,¹ és milyen jó az, amit értelmükkel és testi valójukban is megta-
pasztalnak.

Bizony, a jelen az úri feltámadás jele.

Miért?

Mert többé nem sírunk Ádám miatt,
hanem Krisztust dicsérjük;
többé nem teszünk szemrehányást Évának,
hanem Szűz Máriát áldjuk;
többé nem fordulunk el a (kereszt)fától,
hanem hordozzuk a keresztet;
többé nem a kígyótól rettegünk,
hanem a Szent Lélek előtt röstelkedünk;
többé már nem a föld porába térünk,
hanem a mennyekbe lépünk;
többé nem maradunk a paradicsomon kívül,
hanem Ábrahám kebelére térünk;
többé nem azt halljuk, akár a zsidók (*iudaikósz*): „Az éjhez tettem hasonlatossá a te
anyád: az én népem olyanná lett, mint akinek nincs ismerete”,²

hanem lelkiképpen (*pneumatikósz*) éneklünk: „Ez az a nap, melyet az Úr szerzett:
örvendjünk és vigadjunk ezen a napon!”³

Miért is?

Mert a Nap többé nem sötétül el,
hanem mindenre ráragyog;
mert a kárpit többé nem hasad el,
hanem szilárdan áll az egyház;⁴
többé nem „pálmaágakat”⁵ ragadunk,
hanem újonnan megtérőket hordozunk körbe.

„Ez az a nap, melyet az Úr szerzett.” „Ez”, és nem „ezek”: mert egyetlen úrnő⁶ van,
nem pedig sok királynő.⁷

„Ez az a nap”,
az Úrtól való,
a győzedelmes,
a feltámadás bölcsője,⁸
a kegyelem dísz,

1 Zsolt 133 (LXX: 132),1.

2 Utalás Hós 4,5–6-ra a LXX alapján. A Hós 4 a korai keresztény zsidóellenes retorika számára kedvelt szakasz, mivel az itt olvasható, rendkívül ítéletes résszel azt látták bizonyítva a keresztény szerzők, hogy Isten elvetette a zsidó népet. Hóseás könyvében azonban a súlyos ítéleteket mindig a visszafogadás nyilatkozata kíséri, mint itt is, a 6. fejezetben.

3 Zsolt 118 (LXX: 117),24.

4 Ez talán utalás az Egyház és Izrael helyecseréjére, holott a kárpit kettéhasadása épp a pogányság és a zsidóság egyesülésére nyitott alkalmat.

5 Utalás Jn 12,13-ra, a virágvasárnapi eseményekre, mikor a nép pálmaágakkal üdvözölte Jézust Jeruzsálem határában.

6 A *hémera* (nap) nőnemű szó, erre utal itt az úrnő szó. A *kiiraké hémera* az 1. század végétől az „úri napot”, a feltámadás napját jelentette. Ezért nevezi most „úrnő”-nek ezt a napot.

7 *Pollai türannidesz*: talán utalás ez a korai húsvétszámítási vitákra, valamint a korabeli „judaizálók” gyakorlatára, akik időnként megülték a zsidókkal is a paskát, majd pedig keresztényként megünnepelték a húsvétot is, melyek nem estek ugyanarra a napra. Konstantinápolyban a szabbatiánusok követték azt a gyakorlatot, hogy kétszer ünnepelték a húsvétot: egyszer a zsidókkal, egyszer a keresztényekkel.

8 *Babalisztria*: a *babalidzó* szó jelentése: elringat, álomba ringat. A *babalisztria* ennek megfelelően vagy „ringatás”-t vagy magát a bölcsőt jelentheti. A görög irodalomban sehol másutt nem találkoztam még ezzel a szóval, és az általam ismert szótárak sem szerepeltek.

9 Talán Róma 12,1-re van itt utalás, ahol arra kéri olvasóit Pál, hogy testüket „értelmes” istentiszteletként szánják oda Istennek. A páskabarány ugyanis, majd pedig Jézus váltságáldozata értelmes áldozat volt.

10 *Hé tu logiku amnu diamelisztria*: utalás az Ex 12,8–11-re, a páskabarány elfogyasztására.

11 Utalás Jn 3,3-ra („szükség nektek újonnan születetek” – mondja Jézus Nikodémusnak) és 1Kor 3,2-re („tejnek itálával tápláltalak benneteket, és nem kemény eledellel” – mondja Pál).

12 Utalás a Zsid 4,9 skk-re, mely szerint az, aki hisz Jézus váltságahalálában, többé már nem hiszi, hogy erőlködéssel kell az üdvösséget kiérdemelnie.

13 Zsolt 118 (LXX: 117),24.

14 Ez utóbbi négy sor talán utalás a Jom Kippurkor tartott zsidó ünnepekre, mivel – noha ez bűnbánati nap volt – ekkoriban „piactéri tánccal” is megünnepelték a zsidók. Az ezeken az ünnepeken való részvételt már Aranyszájú Szent János is kárhoztatta (l. pl. Adv. Jud. Hom. 1.2, ahol „mezítlás piactéri tánc”-nak titulálja a szerző a zsidó ünnepet.) Azonban a „zsidó módon ugrándozva” (*judaikósz szkirtóntesz*) mondatrészben láthatunk konkrét utalást is Aranyszájú Szent János első Adv. Jud. homíliájára (*Hom. 1.2.5; PG 48.846*), ahol a szerző azt mondja: „[a zsidó nép] részességében és jóllakottságában a végtelen gonoszság felé sietett, rugódozott (*eszkiészsan*), és nem fogadta el Krisztus igáját, de a tanítás ekéjét sem tűrte meg, miképpen egy másik próféta is szólt hasonlóan rájuk célozva: »Mert szilajkodik Izrael, mint a szilaj üszö«. (Hós 4,16) Más pedig »tanulatlan tuloknak« (Jer 38,18 – LXX) nevezte Izraelt.”

15 A „de ne a kocsmába...” kezdetű sortól eddig tartó szakaszt egy Aszteriosz Szophisztésznek tulajdonított, de valószínűleg későbbi szerzőtől származó homíliából veszi át Leontiosz. L. M. Richard (ed.), *Asterii Sophistae commentariorum in Psalmos quae supersunt. Accedunt aliquot homiliae anonymae. (Symbolae Osloenses, Fasc. Supplet. XVI)*, Osloae, 1956, 69.25–70.1. Lásd p. VII. n. 8. Ugyanezt a részt később három pseudo-krüszosztomoszi mű is felhasználja. Lásd: Allen–Datema, „Leontius, presbyter of Constantinople – a compiler?»: *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 29 (1980) 18–20.; Michel Aubineau (ed.), *Hésychius de Jérusalem, Basile de Séleucie, Jean de Béryte, Pseudo-Chrysostome, Léonce de Constantinople: Homélie Pascales*, Sources Chrétiennes 187, Paris, 1972, 306–325.

16 Utalás Gen 3,16-ra.

17 *Khairete*: „Legyetek üdvözölve!” (Valószínűleg a héber *Shalom* – békesség nektek – üdvözlési formula görög párja, de Leontiosz az „örvendjete” szó szerinti értelmet tartja szem előtt, és ezt elemzi.) Lásd Mt 28,9.

18 Utalás arra, hogy Éva szakított először a „jó és gonosz tudásának” fájáról.

19 Róma 5,20.

a hívek terített asztala,
az értelmes bárány⁹ feldarabolása,¹⁰
az újjászületettek tejjel való táplálása,¹¹
az erőlködők enyhülése.¹²

„Ez az a nap, melyet az Úr szerzett: örvendjünk és vigadjunk ezen a napon,”¹³

de ne a kocsmába rohanva,
hanem tanúságtételre igyekezve,
ne a részegséget kedvelve,
hanem a mértékletességet szeretve,
ne zsidó módon ugrándozva,
hanem apostolian örvendezve,
ne a piactéren kergetőzve,
hanem otthonunkban énekelve.¹⁴

A mai nap ugyanis a feltámadás napja, nem pedig az arcátlanságé: senki fel nem megy ugyanis a mennyekbe, aki táncol, és senki nem járulhat a király színe elé, aki részeg.¹⁵

Senki közületek ne szomorkodjon ezen a napon, hanem Istennek énekeljen; ezen a napon ugyanis Ádám megszabadított, Éva felszabadult a bánat alól,¹⁶ az ember a búbánattól megváltott. Ezen a napon ugyanis a mi urunk, Krisztus, feltámadott a holtak éjjeléből, és mindenekelőtt megjelent Magdalai Máriának és a másik Máriának, és azt mondta nekik: „Örvendjete”¹⁷, és általatos az egész nép! „Örvendjete!” – mondta az Úr az asszonyoknak.

De bizonyára ezt kérdi valaki: „Az Úr, mikor feltámadott a halottak közül, miért nem az apostoloknak jelent meg először, hanem a nőknek, és nekik mondta, hogy »Örvendjete«?”

Hogy miért? Hát azért, mert az asszony miatt szökött szárba a szomorúság,¹⁸ ezért az Úr asszony által virágoztatta ki a kegyelmet, hogy a kimondott szó beteljesedjék: „Ahol megsokasodott a bűn, ott sokkal inkább bővelkedik a kegyelem.”¹⁹ Hanem miután az Úr megfeszítettett és sírba tétetett – miértünk, és nem magáért –, az összes apostol, kiknek az Úr megváltást szerzett, futva szóródott széjjel „mint pásztor nélkül való juhok”;²⁰ azok az asszonyok azonban félelemmel virrasztottak és éberem töltötték az egész éjszakát, és várták a Megváltót, ennek okáért mind a mai napig kedveli a virrasztást ezeknek az asszonyoknak a népe.²¹ Minthogy pedig ezek a nők benn maradtak a sírban, szükségképpen találkoztak az Úrral, aki így szólt: „Örvendjete”, mivel sírtatok: mert »akik könnyhullatással vetnek, vigadozással fognak aratni.«²² »Örvendjete«, ismerjétek fel a hangot: a forma megváltozott ugyan, de nem valóság tekintetében, hanem a külső ruha tekintetében. »Örvendjete«, ti asszonyok! Mert katonai őrség strázsálja ugyan a sírt, de azt, aki a sírban van, nem látják; övék ugyan a pecsét, de a kincset elveszítették;²³ ezüstökét szórnak, hogy hazugságot arassanak.²⁴ Úgy döntöttek a zsidók gyermekei, hogy megölnék engem, a halottak közül feltámadottat.”

Tanuljuk meg a holttest hatalmát. Jöjjetek, ti gyermekek,

a feltámadás valódi gyermekei,²⁵

a világ élő csillagai,²⁶

akik az élő Igét mutatják fel,²⁷

a magasságos Jeruzsálem előljárói.²⁸

Az Úr sírba tétele után a főpapak és a farizeusok önként mentek el Pilátushoz, és azt mondták neki: „Uram, emlékszünk, hogy az a hitető még életében azt mondta: »Harmadnapra föltámadok«. Most tehát parancsold meg, hogy őrizze a sírt harmadnapig.”²⁹

Pilátus pedig így szólt hozzájuk: „Van őrségetek”, csináljátok, „ahogy tudjátok”. És azt mondja az Írás, hogy mikor eljöttek a zsidók [Pilátustól], „a sírt őrizet alá helyezték, és lepecsételtették a követ az őrséggel.”³⁰

Ó, a holttesttől való félelem, ó, a sírtól való remegés! Az élők rettegnek a halottól, a zsidók, kik elfordulnak az Úrtól, most az Úr sírja mellé telepednek, katonákat állítottak a sír mellé, és önkéntelenül is megvallják, hogy király volt, aki ott feküdt; a királyt szokták ugyanis katonák őrizni. De, ó, farizeusok, ha hitető volt az úr Krisztus, akkor mit féltek a csalótól? Miért fizettek bért a katonák segítségéért? Hát ki csatázott valaha is halottal? Ki állt csatarendbe valaha is egy sír ellen? De, ó, zsidók, ha megrettent volna az úr Krisztus a pecsétől és a kötől és az őrségtől, [az a Krisztus], aki testben ugyan itt alant

feküdt, de semmiképpen sem hagyta el őt az istenség, és nem támadt volna fel a halottak közül, akkor helyesen hívnátok őt „hitétnék”. De ha feltámadt, ahogyan meg is mondta, akkor mit kéritek Pilátust? Vagy nem ismeritek az Írást? Avagy talán csak megtestesülése idején mondta az Úr, hogy „harmadnapra feltámadok”?

Halljátok őt, ó, zsidók, hogy sok idővel azelőtt, már Sofóniás próféta által előre megismertette, és előre megmondta az eljövendő feltámadást, hogy megtudjátok, hogy nem valami újdonság ez a dolog, hanem ősi már ez a döntés.

Halljátok, hogyan beszél a népek zsinagógájához Sofóniás próféta által: jó ugyanis a feltámadás napján a feltámadásra vonatkozó dolgokkal foglalkozni. Mit mond tehát az Úr a népek zsinagógájának? A zsidó zsinagógának az elpártolás könyvét adta, míg a pogány [zsinagógának] a kegyelem ajándékát íratta meg. „Várj rám, az én feltámadásom napjára, bizonyosságul, mert az én fényem a pogányok zsinagógáján [van].”³¹

Mit feleltek ezekre, ó, zsidók, akik bírjátok ugyan a betűt, de a lélek ellen rugdalóztok?³² Mit mondasz arra, hogy „Várj rám, az én feltámadásom napjára”? Talán Dávidra mondta ezt? De akkor hazug lenne ez a mondat. Mert Dávid után hangzott ez el; máskülönben meg Dávid az izraeliek királya volt, és nem a pogányok tanítója. Ha pedig amellet kardoskodnak a zsidók gyermekei – mert ellenszegülő fajta ez –, hogy ez Dávidnak mondatott, hát akkor hallják meg, hogy ezek nemcsak hogy nem Dávidról mondatottak meg előre, hanem maga Dávid is a megtestesült Úr feltámadásáról beszélt zúgó hanggal, hosszú idővel azelőtt: „Mert nem hagyatott az ő lelke az alvilágban, és az ő teste sem látott rothadást.”³³ Ha pedig ezek valóban megmondattak, ó, zsidók, akkor minek fizettek a katonáknak, hogy a feltámadást ellopjátok? Hát talán sirba zárhatja valaki a Napot?

Halljátok, ó, zsidók gyermekei, hogyan tesz Ézsaiás által szemrehányást nektek és a ti atyátoknak, az ördögnek,³⁴ és hogyan hirdeti meg harsonaszóval ezt a feltámadást előre, mikor így szól: „Most föltámadok, mondja az Úr, most megdicsőülök, most fölmagasztaltatom.”³⁵ Most megriadtok. „Semmi a ti atyátok ereje.”³⁶ És kicsoda a zsidók atyja? Hát az ördög. És ki erre a bizonyosság? Maga az Úr, mikor ő maga mondja nekik, hogy „Ti az ördög atyától valók vagytok”, és a ti atyátok a Sátán.³⁷ „Semmi a ti atyátok ereje”, és igaz a szó:

Az ugyanis az átok fáját szegelte,
én pedig az áldás keresztjét ácsoltam;
az sírt faragott,
én viszont oltárrá teszem azt;
az a zsidóknak dobott engem a halálra,
de én annál inkább megfojtom őt.

Valóban „semmi” a ti atyátoknak, az ördögnek az „ereje”. Ugyanis már ma is, gondold csak meg, mennyi gyermekét veszítette el – a jelen levő újonnan megtértekre gondolkodok:

Mert ezek világozása
az ő sötétsége;
ezek befogadása
az ő megvetetése;
ezek az egyházban,
ő meg a pusztában,³⁸
ezek az angyalokkal,
ő meg a disznókkal,³⁹
ahonnan ő kiesett,
ezek oda dobattak fel és oda gyökereztek be;
akik egykor szolgák voltak, most azonban szabadok,
és aki egykor főangyal volt, most már ördög;
akik egykor ellenségek voltak, most kedvesek,
és aki egykor kedves volt, az most elítélt;
akik egykor szegények voltak, most gazdagok,
és aki egykor gazdag volt, az most rongyos;
akik egykor dicstelenekek voltak, most dicsőségesek,
és aki egykor „dicsőséges” volt, az most „vasbilincsekbe verve”;⁴⁰
akik egykor foglyok voltak, most már kiszabadítottak,
és aki egykor foglyokat ejtett, annak most semmije sincs.

20 Mt 9,36; Mk 6,34.

21 A két Máriát a keresztnyek előképének tekinti.

22 Zsolt 126 (LXX: 125),5.

23 Mt 27,66. A sírt a zsidó előjárók saját katonáikkal őrizték: ez alkalmat ad Leontiosznak a behelyettesítés-elmélet megfogalmazására, mely szerint Isten elvetette volna a zsidókat, hogy helyette a keresztnyeket fogadja népévé.

24 Utalás Mt 28,12-re.

25 Lk 20,36.

26 Filippi 2,15.

27 Filippi 2,16.

28 Gal 4,26.

29 Mt 27,62–64.

30 Mt 27,65–66.

31 A Sof 3,8-ből idéz, de az általam ismert LXX-szövegektől eltérően (és természetesen a masszoréta szövegre nem is emlékeztetően): a LXX a *lőjóm qúmi* (felkelésem napjára) kifejezést fordítja az *eisz hémeran anasztaszosz mu* (az én feltámadásom/felkelésem napjára) szóösszetétellel, ami még megfelel a hébernek, de a fent idézett utolsó mellékmondat már problémás. A LXX ugyanis azt mondja, hogy „az én ítéletem (*krima mu*) a pogányokon [az], hogy összegyűjtsem [őket]”, és a héber szöveg is hasonlóképpen fogalmaz: *mispáti leeszof gójim* (szó szerint: „ítéletem, hogy összegyűjtsem a pogányokat”). Ezzel szemben Leontiosz egy általam ismeretlen szövegváltozatból úgy ismeri a szakaszt, hogy „az én fényem [*to phosz mu*] a pogányokon...” Leontiosz értelmezésével ellentétben a bibliai szöveg egyértelműen a pogányokra mond ítéletet (legalábbis először, azután – egyes értelmezések szerint – őket is befogadja, „tisztává változtatom ajkukat” – mondja a Sof 3,9), akiket azért gyűjti egybe az Úr, hogy ítélkezzen felettük, és hogy hozza közülük a népét – azaz a zsidókat. A zsidóság számára egyértelműen az isteni kegyelem megnyilatkozása ez a bibliai szakasz, szemben Leontiosz interpretációjával.

32 Talán utalás a 2Kor 3,6-ra, amely szerint „nem a betű, hanem a lélek” szolgálivá lettünk...

33 ApCsel 2,31; Zsolt 16 (LXX: 15),10.

34 A zsidókat a Jn 8,44-re hivatkozva diabolizálja itt a szerző.

35 Ézs 33,10 a LXX alapján. Természetesen nem feltámadásról, hanem egy cselekvés megkezdéséről („fölkelek”) van szó.

36 Ézs 33,11, de itt megint olyan szövegváltozatot idéz, amelyet nem ismerek. A LXX ugyanis nem „a ti atyátok” erejéről, hanem „a ti lelketek” erejéről beszél.

37 Csak az idézőjelbe tett szakasz származik a Jn-ból, a 8,44-ből. Ott Jézus – az evangélista szerint – a Jézusban megbotránkozó „zsidók”-nak mondja ezt, akik „meg akarják” őt „ölni”.

38 Utalás Lk 8,29-re.

39 Lásd Mt 8,31; Mk 5,13; Lk 8,33.

40 Utalás Zsolt 149,8-ra.

- 41 Zsolt 107 (LXX:106),2–3.
 42 Utalás Mt 13,39-re.
 43 Ézs 35,1–2. A „Jordán” szó az általam ismert LXX kéziratokban nem szerepel.
 44 Zsolt 32 (LXX: 31),1.
 45 Zsolt 124 (LXX:123),7.
 46 ÉnÉn 5,3.
 47 Ézs 61,10. A LXX *euphroszünével* („vidámság”-gal) fordítja a héber *cödákát*, ami inkább „igaz”-ságot, kegyességet jelent.
 48 Gal 3,27.
 49 Ef 4,5–6.
 50 Kol 3,1.
 51 Gen 19,26.
 52 2Sám 13,29 skk.
 53 Gen 8,7.
 54 Kol 3,9–10.
 55 Jn 1,1.

És hogy mintegy fogságból szabadítottak meg az újonnan megvilágosultak Krisztus király kegyelme által, azzal kapcsolatosan hallgasd meg, amint a Szent Lélek Dávid próféta által hosszú idővel ezelőtt beszél az újonnan megvilágosultakról: „Mondják hát az Úr megváltottai, akiket megváltott az ellenség kezéből, és összegyűjtötte őket a különféle vidékekről, napkelet és napnyugat felől, északról és a tenger felől.”⁴¹ Nem hazudnak a kimondott szavak: hiszen minden népből és minden törzsből, minden vidékről fogta ki ezeket az értelemmel bíró halakat a halastó kerítőhálója az apostoli halászok munkája nyomán. Ilyen ugyanis Krisztus halászáinak a mestersége: nem tört vetnek, hanem hittel halásznak.

„Mondják hát az Úr megváltottai, akiket megváltott az ellenség kezéből”, vagyis a konkolyvető ördögtől, aki csak tékozol, és nem gyűjt.⁴² A pusztá ugyanis Paradicsommá lett, miután az ellenség csalánja már nem növekszik tovább, hanem az újonnan megvilágosultak lilioma virágzik. Ezeket már hosszú idővel ezelőtt is meglátva így szólt Ézsaiás: „Örvendjen a Jordán pusztája, és viruljon ki, mint a liliom.”⁴³ De miért szólítja az újonnan megvilágosultakat liliomnak? Azért, mert a külső ruhájuk fehér, belsejük viszont, a hit által, tündöklő arany.

„Mondják hát az Úr megváltottai.” Mit is mondjanak? „Boldogok, kiknek megbocsáttattak törvényszegései, és kiknek elfedeztettek bűnei.”⁴⁴ „A [madarász] tör[e] elszakadt, mi pedig megszabadultunk.”⁴⁵ „Mondják hát az Úr megváltottai:” „Levettem ruhámat, hogy öltözhetnék fel?”⁴⁶ „Örvendezz, én lelkem, az Úrban! Mert az üdvnek ruháival öltöztetett fel engem, és vidámság palástjával vett engem körül.”⁴⁷ Milyen ruháról beszél? A hit ruhájáról. És milyen ez a „vidámság palástja”? „Mert akik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztétek fel”,⁴⁸ kétségkívül az oszthatatlan háromság megvallásáról van itt szó. „Mondják hát az Úr megváltottai.” „Mondják”, és ne hallgassanak, ne titokban zengjenek a jótéteményről.

„Mondják hát az Úr megváltottai.” „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség és egy az Isten, aki mindenek fölött, mindenek által és mindenekben [van].”⁴⁹ Ne csak odalent mondják, a halastóban, hanem odafenn is beszéljenek róla.

Amint tanultad, ó, újonnan megvilágosult, úgy tiszteld;
 Amint megkereszteltetted, úgy dicséred;
 Mint aki felülről születél, higgy és növekedj;
 Amit elhittél, azt őrizd meg;
 Amibe felöltöztél, azt ne szaggasd le;
 Amit megszerezted, azt ne herdáld el;
 Mint sas, úgy születél újjá, „az odafelvalókat keresd;”⁵⁰
 Szodomából jöttél ki, ne fordulj hátra, nehogy sóbálvánnyá válj, ahogyan Lót felesége⁵¹;

Fiúvá hívatnál el, ne kövesd Absolomot;⁵²
 Tanítvánnyá lettél, ne osztozz Júdas balvégzetében;
 Bementél a bárkába, ne csatlakozz a hollóhoz;⁵³
 Egyiptomból szabadultál meg, ne csinálj magadnak ökörből istent;
 Megmenekültél a démonoktól, ne hidd, hogy a csillagok szentek;
 Méltóvá lettél a szabadságra, ne válj az élvezetek rabjává.

Vetkőzd le „az ó embert”, és öltözd fel „az újat”,⁵⁴ aki Krisztus; szilárdan őrizd meg a te lelkedet és testedet a szennytől, szakadj el a pogányoktól, a Napot ne imádd; mert a Nap van érted, és nem te a Napért. „Mondják hát az Úr megváltottai.” Mit mondjanak? „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.”⁵⁵ Ezeket mondta legelőször nekünk János, az evangélista,

az égieket fürkésző,
 a Szent Lélek rendíthetetlen oszlopa,
 aki egyedül merészelté kifürkészni az atyai kebelt,
 aki eltörli a hellénizmust,
 aki megsemmisíti a judaizmust,
 aki úgy szaggat szét minden eretnokséget, mint a pókhálót,
 aki olyan magasságos dolgokat képes testi nyelvvel kifejezni,
 aki az Úr kebléhez, mint örökké buzgó forráshoz telepszik és onnan az istenismeret folyamából a hit korsójával merít.

„Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.” Szüntelen hallgassátok.

Mindenképpen a „volt”,

És semmiképpen sem a „lett” vagy „teremtett”;
Mindenképpen Isten,
*****⁵⁶

Mindenképpen „alkotó”,
És semmiképpen „alávetett”.⁵⁷

Kinek is higgyünk? Jánosnak, a teológusnak, vagy Areiosznak, a káromlónak?⁵⁸ Nincs mit mondanom Areiosznak, aki az istenséget méricskéli.

„Mondják hát az Úr megváltottai.” Mit mondjanak? Semmi közösségem nincs Marathóniosszal, a Szent Lélek metszőkésével.

Hanem „a jó napon a rosszakat feledik.”⁵⁹ Ezért a szent templomok minden eretnekét mint lesből támadó kutyákat élvezve ma is, legyünk meggyőződve az ősatyával, Jákóbbal együtt, aki azt mondja, maga is bizonyágot tesz, az Úr feltámadásáról: „Lehevert, lenyugodott, mint az oroslán, mint az oroslánkölyök; ki veri őt fel?”⁶⁰ Ezeket Jákób a mi urunkról, Krisztusról prófétálta meg. De miért is „mint az oroslán” nyugodott le Krisztus? Egyrészt a királyi fenség miatt [mondja ezt az Írás], másrészt pedig a feltámadás hatalma miatt: mert ahogyan az alvó oroslánt sem meri senki sem álmából felverni, hacsak ő maga magától fel nem ébred, ugyanúgy az úr Krisztust sem támasztotta fel senki a halálból, hanem ő maga saját magát, mint amiképpen ő maga is mondja: „Van hatalmam letenni az [életemet], és van hatalmam ismét felvenni azt.”⁶¹ És másutt: „Rontsátok le ezt a templomot, és három nap alatt felépítem azt.”⁶²

„Lehevert, lenyugodott, mint az oroslán”, mondja [az Írás], mivel oroslánnak nevezi Krisztust. Miért? Mert miképpen a testi oroslán is nyitva tartja a szemét alvás közben – mert ilyen az oroslán természete –, ugyanúgy, a mi urunk, Krisztus is, a harmadnap megelevenedésről szóló ige által nem csukta be az istenség szemét, mert őt illeti a tisztesség és az erő, most és mindig, és örökkön örökké. Ámen.

Vattamány Gyula fordítása

56 Itt valószínűleg hiányosak a kéziratok.

57 Vagyis: az Ige nem „alávetett” (szemben az-
zal, amit Areiosz mond).

58 Ezekhez nagyon hasonló gondolatokat foglal-
maz meg egy pszeudo-khrüszosztomoszi
homília is János prólógusa kapcsán. (Címe:
In resurrectionem Domini. Lásd P. Allen and
C. Datema, „Text and tradition of two Easter
homilies of Ps. Chrysostom”: Jahrbuch der
Österreichischen Byzantinistik 30 [1981]
94–97.)

59 Utalás Sirák 11,25-re.

60 Móz 49,9.

61 Jn 10,18.

62 Jn 2,19.